

FRONT-LINE

Marjan Tomšič

Óstrigéca

Založba Mladika, Ljubljana 1991

Óstrigéca, zadnja Tomšičeva knjiga, je malenkostno nategnjena kratka zgodba iz avtorjeve prve »istrske« zbirke *Olive in sol* iz 1983. leta. Temu, da je zgodba dokaj neopazno izšla kot ena med enakimi v začetku osemdesetih, skoraj desetletje kasneje pa »prislužila« avtorju nagrado Prešernovega sklada, je gotovo botrovala sprememba v razumevanju literature in njenem vrednotenju, ki se je zgodila sredi osemdesetih. Morda je ravno Tomšič najbolj značilen indikator te spremembe, saj se je z obrobja, tudi geografskega, prebil na središčno mesto sodobnega pripovedništva. To jasno kaže, da so premiki pri vrednotenju literature takšni, da so Tomšiču v prid, še več – da je Tomšičevo pisanje kot nalašč za nove vrednote.

Tomšičevo pisanje – vsaj reprezentativni del, saj psihofantastika in znanstvena fantastika ne dosegata kvalitete domačih piscev tega žanra, čeprav jih ni veliko – je vezano predvsem na lokalno istrsko verovanje, na lokalne mitologije in magično doživljanje sveta, ki se je ohranilo pri Istranih, vse to je prepleteno z verističnimi in realističnimi elementi, ki postavijo zgodbe v konkreten socialni ali zgodovinski okvir, naj gre za lumpenproletarizacijo istrske vasi ali življenje tistih, ki trgujejo v naturi, ali zgodbe o izseljevanju mladih iz zaradi političnih in hkrati nacionalnih razlogov izpraznjenih vasi. Pri Tomšičevih najboljših zgodbah je vedno mogoče določiti kraj in čas dogajanja.

Zaradi prepletanja arhaične poganke folklorne tradicije in nakazanega realizma se je Tomšiča že zelo zgodaj prijela oznaka »magični realizem« (A. Blatnik, B. Gradišnik), s tem je bil ta avtor postavljen ob bok nekaterim latinskoameriškim piscem, ki so predstavljali eno od poti iz krize sofisticiranega in bolj ali manj hermetičnega modernizma. Zaradi skrivnosti in čudežnega in magičnega je predstavljalo Tomšičevo pisanje takšen splet tradicionalizma in fantastike, da je ugajal tako bralni publiki in hkrati nudil alibi netolažniške literature kritiki. Ob tem se je Tomšičevo pisanje – hote ali nehotе – vezalo na new age kot takšno razumevanje človeka v svetu, ki ne prizna legitimnosti okolju škodljivim postopkom in brezglave industrializacije in mehanizacije; s takšnim odnosom do napredka je zahteva propagatorjev new agea podobna, celo identična prvinskemu strahu pred napredkom,

kakršnega goji agrarni del prebivalstva, ki se še ni vključil v dirko za modernizacijo – kot je razvidno iz Tomšičevih zgodb – tudi v Istri. Predvsem v zbirki kratkih zgodb *Kažuni* (Kmečki glas, 1990) je precej zgodb, ki govorijo o kvarnem vplivu človekovih posegov v naravo; *Vinograd* govori o ekološki katastrofi, ki jo povzroči pretirana uporaba herbicidov, *Gluh ko kamen* opozarja na nesreče z novimi in novejšimi poljskimi stroji – zgodba je tako polna nesreč, da že kar malo spominja na roman o (ne)varnosti pri delu *Očka, vrni se nam zdrav domov* Frančka Rudolfa.

Oštrigeca je ciklična zgodba z istrsko tematiko; glavni junak je štrigon oziroma čarovnik Boškin, ki spominja na mnoge junake iz Tomšičevih zgodb, saj je kot oni hkrati marginelec, postopač, brezdomec in revež, ob tem pa ima nadnaravne lastnosti, dela čudeže, zdravi in svetuje, torej opravlja delo šamana, le za mitologijo oziroma religioznost ljudi, med katerimi se giblje, ne skrbi. Boškin je torej eden tistih malih in ubogih, v katerih se še bolj kot v drugih skriva kraljestvo.

Boškin ni novoveški junak, saj ga v delovanje ne sili ideja, temveč je do te mere potopljen v naravo in magijsko mišljenje, ki ne loči med naravnim in božanskim, med človeškim in naturnim, da deluje v skladu z diktatom njemu neznanih in komaj dojemljivih sil. Rekli bi lahko, da se pri zdravljenju živali in ljudi predaja diktatu in zapovedim nadnaravnih oziroma nezavednih sil. Ker ni nosilec ideje, ki bi jo moral s svojim potovanjem, simbolom dinamike bivanja in iskanja, preverjati, je njegovo klatenje po svetu motivirano ravno narobe – v nasprotju z romanesknimi junaki, ki mislijo, da imajo vse, in na koncu zagrabiijo le nič, ko zazija špranja med idejo in resničnostjo, ima Boškin že vse, a zapada prepričanju, da je nekaj izgubil – in to rep, ki naj bi mu ga zmaknila protiigralka Štafura, nosilec zlobnega in hudobnega. Roman je torej »lov na rep« (Blatnik), ki ga nikoli ni bilo, zato Boškinovo ravnanje ne pelje v katastrofo, temveč v očiščenje (zmot o repu) in pomlajenje. Namesto zloma in smrti in propada ideje junak po hitro zvrtenem filmu življenja, tako značilnem za pričevanja klinično mrtvih in děja vu psihično razsutih, doživi imenitno regresijo, sreča Neznanca, »ki ga dobro pozna, a mu ne ve ne imena ne izvora«, ki vrednoti brez besed vsa Boškinova dejanja. In potem se zgodi: znajde se na istem križišču kot na začetku zgodbe, obkrožen z – istimi? A se da srečati dvakrat istega psa? Psa. Zgodba je namesto linearno speljana krožno, kar ponazarja mitsko večno vračanje istega, čas brez napredka, zaprt in zažrt vase, čas brez zgodovine. S tem je *Oštrigeca* blizu *Šavrinkam*, iz neskončnih potovanj zgrajenemu romanu o istrskih jajčaricah, ki v naturi trgujejo med primorskimi mesti, predvsem Trstom, in zakotnim zaledjem; tudi v *Šavrinkah*, čeprav se začnejo s prvo potjo Katine, imamo opravka s perpetuiranim kroženjem, tudi tam potovanje ne vodi k cilju, temveč gre za večno ponavljajočo se eno in isto pot, po kateri stopajo Šavrinke s kolena na koleno.

Na mitsko strukturo *Oštrigeca* nas ob cikličnosti napeljuje tudi dejstvo, da junak in njegova nasprotnica Štafura nista le posameznika, vzroki njunega boja niso osebene narave, temveč sta predvsem nosilca nasprotnih, ves čas bojujočih se principov – sta torej personifikacija skritih in skrivnostnih sil v naravi, ki se tudi v mitu ves čas bojujejo in s svojim delovanjem povzročajo menjavo vremena in druge nepredvidljive spremembe okolja, motnje v redu in podobno; tudi v *Oštrigeci* srečamo znatne vremenske in bolezenske spremembe v okolici, ki je prizorišče njunega spopada.

Čeprav je *Oštrigeca* istrska štorija, pa je bolj kot druge Tomšičeve zgodbe »odštekana« iz časa in prostora, verizma in konkretne socialne kulise je manj,

»realizem« – ki tudi sicer bolj kot za prikaz napredovanja razredov, zgodovine in posameznikov rabi za ozemljitev junakov v konkretno okolje – je nadomestila drastična fantastika, ki prehaja v pravljíčnost. Boškin se tako pogovarja s travami in reko, s psi in kostanji; takšna pravljíčnost omogoča večjo poetizacijo besedila, ki povzroči večjo vzvišenost – le-ta besedilu škoduje. *Oštrigeca* ni najboljše Tomšičevo delo z istrsko tematiko predvsem zato, ker poetični pravljíčni pasusi zavirajo zgodbo, pa tudi vzvišenost je patetična in nestvarna; Boškin, ki rad zvrne kakšen liter vina in zraven prigrizne kakšno panceto, dobi vedno, kadar pride k ljubici Vitici, biser – kaj dela potem z njimi in zakaj kljub temu še vedno napol berači, ni jasno, tako da se mi zdi, da bi lahko biser pomenil kaj drugega; opisano bolj stvarno, to tudi ne bi sfižilo zgodbe. *Oštrigeca* je z alegoričnostjo in simboliko celo preveč v folklornem in mitskem in pravljíčnem, s tem pa je porušeno razmerje med fantastičnim in realnim, ki ga Tomšič v *Šavrinkah* in še nekaterih zgodbah zelo dobro postavi.

V *Oštrigeci* sta dve epizodi, ki zmanjšujeta konsistentnost zgodbe; ena je tista, ko umre Vitica, Boškinova ljubica. Ko umre, že vse kaže, da bo »izginila v brezkončnem prostoru Niča«, vendar se čudežno združi z Boškinom, se prelije vanj in se »počasi staplja z njim«, dokler se spet ne »rodi v potepuhu in večnem popotniku, hodi z njim in v njem doživlja vse, kar je tudi sam doživljal«. Združenje moškega in ženskega je pogost motiv mitskih in ezoteričnih zgodb, le da tam vedno pomeni dvojno zlitje, torej izgubo individualnih lastnosti obeh, v *Oštrigeci* pa se dogodita Vitičina smrt in ponovno rojstvo kot izpolnitev hrepenenja, ki pa živega ne spremeni, razen da začne leteti. Mislim, da bi se moral tudi Boškin preobraziti v nekaj drugega, nekaj večnega, brez individualnih lastnosti, saj vdor nasprotnega principa nujno pomeni tudi preobrazbo, torej smrt prvega.

Neskladna z mitsko krožnostjo je tudi epizoda, ki razkriva Boškinovo motivacijo drugače kot v zgodbi, kjer je sicer pogosto orodje v rokah naravnih ali nadnaravnih sil; tako je Boškin enkrat prikazan kot nekdo, ki »hodi po svetu in išče, česar se ne da najti«. Iskal je, česar se ne da najti. Iskal je, kar sploh ni obstajalo; iskal nekaj, česar sploh še ni bilo na tem svetu... Če je iskal, česar ni in kar se najti ne more, bo moral to, česar ni in kar se najti ne more, ustvariti. Novo pa nastaja dolgo, to je vedel...» Ob blagi redundanci moti predvsem to, da se znotraj cikličnega pojmovanja časa pojavi ideja novega in napredka, ki pa ni speljana; to, da je Boškin kreator in hrepenevec, se pojavi le v tem odlomku, sicer pa ni utemeljeno, še več – bije se s siceršnjo zasnovo dela.

Sicer je *Oštrigeca* še vedno spretno napisana zgodba, v kateri kar mrgoli arhaičnih in narečnih istrskih besed, ki dajejo delu pravnjo »štimgo«. Predvsem dialogi so pisani v pogovornem jeziku, to pričara živost likov, kakršna je značilna tudi za druga Tomšičeva dela. Tomšič torej ostaja najžlahtnejši ubesedovalec istrske pokrajine in njenih čudežnih ljudi in pojavov.

Matej Bogataj